

nant els apartats primer i segon. Però en qualsevol cas, no és cap demèrit del treball, que a totes llums és impecable i resulta ben estimulant.

Martínez és un bon coneixedor de les qüestions que aborda; ja s'ha ocupat en estudis precedents de la producció literària d'aquests autors, i fins i tot, de manera introductòria, d'algunes d'aquestes peces *menors*. En aquesta ocasió, però, ho fa de manera exhaustiva, amb major profunditat i des de noves perspectives, pel que les conclusions exposades redunden en el coneixement que es tenia d'aquests autors i del moment literari que van viure.

VILLENA, Isabel de: '*Aquestes són les obres que yo, sor Ysabel de Billena, é fetes en aquest monestir*'. *Notes autògrafes de sor Isabel de Villena*, Josepa Cortés Escrivà, María Luz Mandingorra Llavata i Vicent Pons Alós (eds.), València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2019; «Col·lecció Recerca» 22.

SIMONE SARI

Centre de Documentació Ramon Llull, Universitat de Barcelona
simonesaris@gmail.com

Encara s'ha de descobrir molt sobre Isabel de Villena i el món que l'envoltava. La primera escriptora femenina de la Corona d'Aragó i la seva *Vita Christi* mereixen un lloc destacat en la història de la literatura europea, no obstant els prejudicis que encara envolten les obres de temàtica religiosa. Si Christine de Pisan és un nom conegut en el món de les lletres, la filla del Marquès de Villena n'és la digna successora. El *milieu* d'on provenen les dues escriptores és similar, ambdós pares eren homes interessats en les lletres, però mentre Christine entrà al convent després dels 50 anys (després d'una vida de casada, una vegada vídua va gestionar un escriptori, o almenys es va dedicar professionalment a l'escriptura), la petita Leonor de Villena entrà al convent, on escollí el nom d'Isabel, a l'edat de 15 anys. Els camins de les dues dones semblen separar-se per sempre, però la nostra Isabel va tenir la sort d'entrar en un monestir ben especial, com explica Albert Hauf al pròleg d'aquest volum:

El convent de clarisses de la Trinitat fou fruit d'una reina abandonada: Maria de Castella [...] La sobirana, que tenia els mitjans i la voluntat d'imposar els seus designis i vots particulars, va crear al recer d'un vell hospital trinitari el convent designat a brindar refugi a les seues dames de companyia i a la seua cosina neboda sor Isabel, i on ella mateixa havia de trobar agombol a la seua proverbial solitud. (p. 12)

Les noces místiques amb *madonna povertà*, el fulcre de la vida franciscana, semblen la tria més llunyana que aquestes dones (moltes vegades nenes) eren obligades a fer; i és per fer-se la vida menys amarga que podem sospitar que la nostra

escriptora, una vegada esdevinguda abadessa, hagués començat a crear la *Vita Christi*, perquè a través de les històries de l'Evangelí (llegides a la llum dels personatges femenins que les protagonitzen) podien donar exemples de bona vida, de moral i doctrina cristiana, d'educació teològica, tot amb la finalitat de demostrar que seguir aquests models obria les portes del palau del cel. Aquestes dones que havien abandonat les esplendors de la cort, gràcies a una vida modèlica podrien tornar a les magnificències que havien deixat en la visió del paradís.

Com els tres autors expliquen a la introducció, la humilitat de l'autora, que no firma la seva obra inacabada, sembla en contradicció amb l'escriptura administrativa del document autògraf que editen: el *Libre dels censals, rendes e altres coses que les universitats, lochs singulars e persones infrasegüents fan cascun any al monestir e convent de les monges de la Santa Trinitat de la ciutat de València*. El seu rol d'abadessa obligava Isabel a tenir traça amb les entrades al convent i a justificar, en cas de baralles, totes les donacions rebudes. Això no significa que aquest document sigui un simple llistat de nombres, al contrari, és una mina important, com deia al començament, per descobrir el món que envoltava l'escriptora. Ja s'ha dit moltes vegades que les personalitats més il·lustres del segle d'or valencià tenien alguna relació amb el convent de la Trinitat, ara, amb aquesta edició, podem cercar molts d'aquests noms (llistats a l'índex antroponímic, ps. 141-146), i descobrir quin era el vincle que tenien amb el monestir. Més enllà de les entrades, Isabel detalla també les obres que va impulsar a l'edifici sagrat, i és en aquests fragments on sobretot surt el nom de l'abadessa. Aquesta atribució és la que sorprèn, comparada amb l'anonimat de la *Vita Christi*, que els editors justifiquen perfectament, basant-se en la necessitat de deixar un record/memòria de la seva activitat:

la imatge que proposarà per al record, és la d'una dona compromesa amb la institució a la qual serveix, que anteposa el benestar comú al personal, una dona capaç de dur a terme la seua tasca perquè coneix molt bé tant les exigències de la vida conventual com els ritmes del món exterior. Un món exterior al qual sor Isabel no es dirigeix quan construeix la memòria de les seues obres, perquè el seu projecte s'adreça a les monges, tant del present com del futur (p. 40)

Aquesta descripció de la finalitat del *Libre del censal* no em sembla gaire diferent de la que trobem a la *Vita Christi*, òbviament amb el gran canvi pel diferent nivell literari.

En el volum trobem també una bona anàlisi codicològica i, després de l'edició del text, la reproducció en blanc i negre del document. En el disc dur adjunt hi trobem tot el volum en PDF i la reproducció en color del *Libre del censal*, amb una resolució òptima que permet de treballar bé amb els materials.

Donem, doncs, l'enhorabona als editors, i esperem que tots aquests materials (i altres documents relatius al convent que els editors vulguin posar a disposició dels investigadors) puguin accelerar la tan esperada edició crítica de l'obra mestra de sor Isabel.

LAMARCA, Montserrat: *La impremta a Barcelona (1501-1600)*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, Departament de Cultura, 2015.

ALBERT CORBETO

Reial Acadèmia de Bones Lletres

Eina, Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona

acorbeto@eina.cat

En els darrers anys han estat diverses les obres que han aportat un millor coneixement de la història de la impremta a Catalunya. Cal destacar la publicació de les tesis doctorals de Montserrat Comas, *La impremta catalana i els seus protagonistes a l'inici de la societat liberal (1800-1833)* (Publicacions de la Universitat de València, 2012), i Xevi Camprubí, *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps* (Fundació Noguera, 2018), o la lectura de les encara inèdites d'Eduard Botanch, *Marques tipogràfiques d'àmbit català (segles XV-XVII). Repertori i estudi* (defensada el dia 1 de febrer de 2016), i Marta Ortega, *Eulàlia Ferrer, viuda de Brusi: paradigma de la capacitat de obrar de las mujeres en la edición y librería barcelonesa del siglo XIX* (defensada el 30 de novembre de 2018). També és digne de menció el Corpus Textual de la Catalunya del Nord, un programa de recerca de l'Institut d'Estudis Catalans dirigit per Eulàlia Duran i coordinat per Eulàlia Miralles, dedicat a elaborar un catàleg de les impressions realitzades a Perpinyà i al territori del Rosselló entre 1500 i 1840, i a l'estudi dels impressors i els llibreters establerts en aquest territori. I encara des de l'àmbit més propi dels estudis bibliogràfics ens arriba l'obra que motiva aquesta ressenya, publicada en format digital i de lliure accés per la Biblioteca de Catalunya i el Departament de Cultura, que ofereix una recopilació exhaustiva de la producció de la impremta del segle XVI a Barcelona.

L'autora d'aquesta obra, Montserrat Lamarca, bibliotecària amb molts anys d'experiència a la biblioteca de la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Secció de Reserva de la biblioteca de la Universitat de Barcelona, no només és autora d'un bon nombre de volums dedicats a la catalogació, sinó que a més ha escrit i publicat diversos treballs sobre la història de la impremta. Continua d'aquesta manera una valuosa tradició bibliogràfica dedicada a l'estudi del llibre antic i vinculada d'una forma o altra amb els professionals de la biblioteconomia. Aquesta tendència bibliogràfica s'ha relacionat molt especialment amb l'estudi de la impremta incunable, com ha demostrat més recentment Joana Escobedo, directora de la Unitat Bibliogràfica de la Biblioteca de Catalunya fins a la seva jubilació el 2012, perquè de fet fou la temàtica que va focalitzar bona part de la recerca dels seus representants més destacats, Pere Bohigas i Jordi Rubió, vinculats ambdós amb l'Escola Superior de Bibliotecàries, antecedent de l'actual Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona.

Pere Bohigas fou conservador de la secció de manuscrits i reserva de la Biblioteca de Catalunya i professor a l'Escola de Bibliotecàries fins a la seva jubi-